

активного обробітку малопродуктивних і деградованих орних земель шляхом їх залуження, створення пасовищ та сінокосів.

Для реалізації відмічених завдань необхідна щорічна державна підтримка для відшкодування витрат з докорінного поліпшення земель в межах 3,5 млн. грн., підтримки сільськогосподарського виробництва в районах з особливо складними кліматичними умовами (2,5 млн. грн.) [8, 4].

IV. Висновки. Проведені дослідження переконливо засвідчують що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України, в тому числі адміністративних областей Карпатського регіону, вкрай необхідне розроблення наукових засад, еколого-економічних принципів реструктуризації та оптимізації розвитку аграрного сектора, а також їх продуктивних підкомплексів, формування і модернізації їх ресурсовиробничих потенціалів. Фундаментальною основою цих процесів мають бути взаємоузгодженість, органічне поєднання екологічного і економічного підходів, методів системної еколого-економічної оцінки ефективності й результативності окремих заходів та функціонування АПК в цілому, їх сфер і підкомплексів. Саме еколого-економічний підхід є найважливішим принципом формування оптимальних і високоефективних АПК з дотриманням принципів раціонального і екологобезпечно-го природокористування при веденні сільськогосподарської діяльності на перспективу.

1. Трегубчук В.М. Еколого-економічна реструктуризація та оптимізація регіональних АПК і проблеми переведення їх на модель сталого розвитку // Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні та соціальні моделі / Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Ужгород: Патент, 2001. – 550 с.

2. Трегубчук В.М., Скурська Н.М., Крисанов Д.Ф. Екологічні аспекти аграрної політики / Наукове видання: Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1996. – 663 с.

3. Лейдс М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність. – Ужгород: Патент, 1999. – 275 с.

4. Статистичний щорічник "Сільське господарство України за 2004 рік". – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 340 с.

5. Статистичний щорічник України за 2005 р. Державний комітет статистики України. – К.: "Консультант", 2006. – 575 с.

6. Актуальні питання аграрної політики: Збірник робіт 2002-2003 / Проект "Аграрна політика для людського розвитку". – К. 2003. – 499 с.

7. Концепція сталого розвитку Закарпаття. – Ужгород, 2002. – 70 с.

8. Проект "Стратегія сталого розвитку агропромислового комплексу до 2015 року" Головне управління сільського господарства обидержадміністрації. – Ужгород, 2006. – 88 с.

The analysis of the situation in ecological and economic problems of the agrarian sector of national economy of the Carpathian's region and in the Transcarpathian region in particular has been done. The comparative analysis considering the production of grain and meat in certain countries of the world as well as in administrative districts of the region is presented. The ecologic and economic specification in the agriculture has been described character in the field of stable development in perspective has been outlined.

Мельник Н.Б.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ, ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ

У статті подано визначення економічної категорії "диверсифікація виробництва у сільському господарстві" на основі існуючих понять, які вона включає та проведено історичний екскурс прояву диверсифікаційних змін у цій важливій галузі економіки.

Ключові слова: диверсифікація, диверсифікація виробництва, виробництво, сільське господарство.

I. Вступ. Проблема виживання в сучасному економічному середовищі все частіше хвилює суб'єктів підприємницької діяльності, особливо тепер, у період переходу економіки України від командно-адміністративної системи управління до ринкових економічних відносин. Адже нинішні умови господарювання характеризуються інфляційними процесами, низькою платоспроможністю населення, різкими змінами їх уподобань та

смаків тощо. Ці обставини не лише не створюють можливостей для розширення обсягів діяльності, але й перешкоджають стабільності функціонування. Тому, з метою виживання, суб'єкти господарювання змушені іноді вдаватись до кардинальних змін, наприклад змінювати профіль виробництва, освоювати його нові напрямки і т. п. Це свідчить про те, що в економіці, і в кожному її галузь зокрема, все частіше проникають диверсифікаційні процеси. Вони охоплюють й аграрний сектор, який на даному етапі знаходиться у кризовому стані.

Питання освоєння диверсифікації виробництва суб'єктами господарювання присвячено низку публікацій вчених-теоретиків та практиків, зокрема В.Г. Андрійчука, В.Х. Бруса, М.Д. Корінка, О.О. Лемішка, Н.Г. Маслака, І.І. Румика, В.В. Юрчишина та ін. Як правило, вони спрямовують свою наукову роботу на аналіз диверсифікаційних процесів у аграрних підприємствах, а також у селянських (фермерських) господарствах. Та, незважаючи на це, ретельне опрацювання вітчизняних джерел свідчить, що всі без винятку складові частини даної проблеми потребують подальшого, глибшого дослідження. Це, зокрема, стосується теоретичних аспектів диверсифікації виробництва в сільському господарстві.

II. Постановка завдання. Публікація має на меті розкриття (опис) сутності економічної категорії "диверсифікація виробництва в сільському господарстві" як певного теоретичного підґрунтя для подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

III. Результати. Для досягнення визначеної автором мети й отримання найкращого результату доцільно дослідити історичний розвиток диверсифікації виробництва в сільському господарстві, а також проаналізувати окремо існуючі визначення понять "диверсифікація", "виробництво", "сільське господарство".

Етапом зародження виробництва в сільському господарстві можна вважати палеоліт, або давній кам'яний вік (3 млн. – 10 тис. років тому), коли "головним заняттям населення були збиральництво, загіне полювання, рибальство" [1, 12]. Тобто у ті часи сільське господарство не було чіткою прерогативою і його відтворення відбувалось стихійно. Перші прояви диверсифікаційних

змін можна помітити у період мезоліту, коли було зроблено перші спроби приручення диких тварин. Але реальні наслідки диверсифікації були отримані в часи протонеоліту, який, внаслідок виснаження мисливських ресурсів і кризи привласнюючого господарства, характеризувався зародженням відтворюючого господарства, яке розпочалося із тваринництва з одночасним становленням землеробства. Саме в первісну добу відбувся поділ виробничої сфери на сільське господарство й ремесло, що можна вважати реальним проявом диверсифікації.

Часи розвитку стародавніх цивілізацій (IV тис. до н.е. – V ст. н.е.) характеризуються інтенсивним поширенням тваринництва й рослинництва, яке чергувалося з періодичними занепадами. Зароджувались оренди відносини, розпочинався розвиток агротехнічної науки, вдосконалювались прийоми землеробства, з'явилися перші наукові трактати з сільського господарства, в землеробстві й тваринництві були вироблені рекомендації щодо організації виробництва. Саме в цей період спостерігались позитивні результати диверсифікаційних процесів, які проявлялись в багатогалузевому сільському господарстві. Вони полягали в урізноманітненні його підгалузей (садівництво, виноградарство, птахівництво тощо). У II ст. до н.е. – II ст. н.е. високотоварними були маєтки, що спеціалізувались на вирощуванні однієї культури, призначеної для ринку. І, водночас, також рентабельними були латифундії та салтуси, що вирощували різні культур [1, 25].

В добу Середньовіччя (V – XV ст.) спостерігалися прояви диверсифікації виробництва в сільському господарстві, які стосувалися вирощування нових сільськогосподарських культур з окремих існуючих груп (технічних, зернових тощо), а також появи їх нових сортів (наприклад, пшениця полбі, пшениця тверда яра і м'яка [1, 50]). Про це свідчать такі господарські документи, як франкський "Капітулярій про вілли" (VIII), німецький "Взірці опису церковних і королівських земель" (IX), де перелічувалось майже 100 садових і городніх культур різних сортів [1, 50]. Водночас тваринництво в цей період втрачало свою першорядну роль з одночасним його переходом від пасовищного до стійлового і стало екстенсивним; перевага надавалась дрібним тваринам (свиням,

козам, курям, качкам, фазанам) і виокремилась галузь конярства. Навіть при виникненні цього напрямку тваринництва спостерігалась диверсифікація, що полягала в різноцільовому використанні коней – для верхової їзди та для землеробських робіт і перевезення вантажів. Урізноманітнілось використання збільшених площ посівів бобових як продукту харчування та на фураж. Розвиток багатогалузевих господарств та територіальної спеціалізації [1, 64] свідчив про інтенсивне поширення диверсифікаційних процесів.

Сільське господарство в індустріальну та постіндустріальну епоху (від XVI ст. і до наших днів), характеризується інтенсивними формами господарювання, вдосконаленням і поліпшенням агротехніки та агрокультури,

які створюють нове підґрунтя і забезпечують сприятливі умови для впровадження аграрними підприємствами та підсобними господарствами диверсифікаційних змін у власне виробництво [1].

Термін “диверсифікація” має іншомовне походження. Є такі версії щодо його виникнення та перекладу: 1) він походить від пізньолатинського *diversificatio* – зміна, різноманітність [2, 16]; 2) походить від латинського *diversus* – різний, віддалений і *facere* – робити [3, 344]. Впровадження диверсифікації означає дотримання принципу: “не клади всі яйця до одного кошика” [3, 344] або “не тримай гроші в одній кишені” [4, 271].

Існує багато визначень диверсифікації як економічної категорії. Деякі з них з метою узагальнення наведено в таблиці.

Визначення поняття “диверсифікація”

№ п/п	Визначення поняття “диверсифікація”	Літературне джерело
1	“Диверсифікація (від лат. <i>diversus</i> – різний, віддалений і <i>facio</i> – роблю) – одна з форм концентрації капіталу в умовах науково-технічної революції, полягає в тому, що капіталістичні фірми, прагнучи вистояти в умовах нерівномірного розвитку економіки, проникають у нові для себе галузі й сфери, розширюють асортимент товарів і поступово перетворюються на багатогалузеві комплекси”.	[5, 341]
2	Розширення номенклатури продукції, що її виробляють окремі фірми та об'єднання.	[3, 344; 6, 73]
3	Надання чому-небудь різнобічного, комбінованого, багатогалузевого характеру або поширення господарської діяльності на нові сфери (розширення номенклатури продукції, видів послуг тощо).	[7, 220]
4	“Диверсифікація – розширення форм діяльності, видів продукції, використовуваних фінансових інструментів з метою мінімізації господарських ризиків, а також виживання підприємств у сучасних ринкових умовах”. Дане поняття тлумачиться також як: множинність; різноманітність; різнобічність; різносторонність.	[8, 179]
5	1. Одночасний розвиток багатьох видів виробництва, розширення асортименту виробів. 2. Вид стратегії маркетингу, спрямований на розширення сфер діяльності фірми, на ринок нових видів продуктів, виробництво яких не пов'язане з основним виробництвом фірми.	[9, 60]
6	Диверсифікація (<i>diversification</i>) – або розмаїтість галузей економіки в регіоні, або широкий діапазон товарів, що продаються фірмою. В першому своєму значенні диверсифікація регіональної економічної структури розширює сферу економічної діяльності, що призводить до збільшення можливостей працевлаштування. Стосовно фірм диверсифікація означає політику розширення асортименту запропонованих на реалізацію товарів і має на меті зниження залежності продажу від випуску невеликої кількості товарів.	[10, 119-120]
7	1. Інвестування коштів у різні види цінних паперів з метою мінімізації ризику. 2. Розширення номенклатури (асортименту) товарів і послуг, що виготовляються підприємством, з метою зменшення ризику можливих втрат капіталу і зниження доходів.	[11, 80]

№ п/п	Визначення поняття “диверсифікація”	Літературне джерело
8	Потрійне визначення диверсифікації – “(лат. <i>diversus</i> – різний; <i>facere</i> – робити): 1) різнобічний розвиток, розмаїття; 2) створення декількох різних виробничих напрямків у межах одного підприємства; 3) розширення сфер діяльності фірми на ринках нових товарів, не пов'язаних з її основним виробництвом”.	[12, 355]
9	Диверсифікація як економічна категорія являє собою урізноманітнення розвитку виробництва, розширення сфери діяльності підприємства, передусім з метою зменшення підприємницького ризику, її поширення на нові сфери виробництва. Крім цього, А.А. Семенов і А.Н. Ткачов дають повніше й глибше тлумачення сутності диверсифікації та її соціально-економічного призначення, розглядаючи це явище як перехід від однобічної виробничої структури, що базується на випуску обмеженої кількості продуктів, до багатопрофільного виробництва з широкою номенклатурою продукції.	[13, 281]
10	“В сучасних умовах диверсифікація в широкому розумінні цього слова набуває дещо глибшого змісту і може бути визначена як урізноманітнення видів діяльності підприємства у виробничій, фінансовій та маркетингових сферах”.	[14, 580]
11	Поняття диверсифікації досить складне, багатозначне і в різний спосіб інтерпретоване. “У загальному диверсифікація полягає у перегрупованні засобів, які є в розпорядженні господарюючого суб'єкта, з метою організації нової діяльності, відмінної від попередньої, а також (або) впровадження нових товарів на нові ринки”.	[15, 266]
12	“Диверсифікація (від лат. <i>diversus</i> – різний та <i>facere</i> – робити) – розподіл інвестицій між різними об'єктами з метою зниження ризику”.	[16, 581]
13	Диверсифікація є стратегією зростання (або розвитку), яка здійснюється за рахунок відкриття або придбання нових виробництв, не пов'язаних з існуючими товарами та ринками компанії.	[17, 587]
14	Стратегія диверсифікації передбачає розробку нових видів продукції одночасно з виходом на нові ринки.	[18, 138]
15	Є ЗМІНИ Термін “диверсифікація” використовується як одна із форм профілактики ризиків на підприємстві поруч із їх уникненням, мінімізацією та лімітуванням. Він передбачає процес розподілу капіталу між різними об'єктами вкладення, що безпосередньо не пов'язані між собою.	[19, 43]
16	Диверсифікація трактується як один із способів контролю над ризиком (метод мінімізації збитків) і визначається як інвестування коштів у більш ніж один вид активів. При цьому зазначено, що диверсифікація в підприємстві полягає в розподілі зусиль і капіталовкладень між різноманітними видами діяльності.	[4, 271].

Аналізуючи вищевикладені тлумачення терміну “диверсифікація”, можна зробити певні узагальнення. Дана категорія характеризує проникнення фірми в інші нові для себе галузі й сфери, урізноманітнення форм діяльності, розширення номенклатури (асортименту) продукції з метою зменшення ризику можливих втрат капіталу і зниження доходів.

Іноді категорія “диверсифікація” вживається в модифікованому вигляді, зокрема у взаємозв'язку із поняттям “виробництво”, для характеристики диверсифікаційних про-

цесів у різних сферах економіки. В економічному тлумачному словнику диверсифікація виробництва трактується як одночасний розвиток багатьох не пов'язаних один з одним, видів виробництв, розширення асортименту виробів, що виготовляються [8, 179].

Н.Г. Маслак зазначає, що “диверсифікацію виробництва можна розглядати і як засіб управління фінансовими ризиками” [2, 16].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В.Т. Буселі зазначено: “Диверсифікація виробництва

являє собою стратегію зменшення ризику фірми за допомогою розподілу інвестицій та інших ресурсів між декількома напрямками діяльності – виробництвом різномірних товарів та наданням різних послуг або проникнення фірм у галузі, які не мають прямого виробничого зв'язку або функціональної залежності від основної галузі їх діяльності” [7, 220].

Пропонується також визначення диверсифікації виробництва як явища поширення сфери підприємницької діяльності, переважно з метою зменшення підприємницького ризику [20, 425].

Категорія “виробництво” в економічній енциклопедії за редакцією С.В. Мочерного трактується як “процес взаємодії між людьми, їх вплив на речовину природи й формування рис і здібностей людини, необхідних для створення матеріальних і духовних благ та послуг” [3, 191]. Крім цього, зазначається, що в широкому значенні виробництво являє собою процес діалектичної взаємодії безпосереднього виробництва, розподілу, обміну і споживання [3, 191].

У філософському словнику за редакцією В.І. Шинкарука термін “виробництво” витлумачено як форму взаємодії суспільства і природи, яка спрямована на перетворення предметів природи та створення матеріальних і духовних продуктів, відповідно до інтересів і потреб людей [21, 70].

В “Українській радянській енциклопедії” подано визначення виробництва як процесу створення матеріальних благ, необхідних для існування й розвитку суспільства, що відбувається на всіх його ступенях [22, 239].

В.П. Несторенко та Л.О. Каніщенко вважають, що виробництво – це процес праці, який має завершений результативний характер. Якщо створено продукт, процес виробництва відбувся [23, 101].

В.Я. Бобров зазначає, що виробництво є сферою діяльності, в якій створюється продукт, а точніше – матеріальні блага та послуги, призначені для задоволення індивідуальних і колективних потреб [24, 61].

Узагальнюючи вищевказані тлумачення “виробництва”, можна з упевненістю стверджувати, що воно являє собою процес взаємодії необхідних ресурсів, який завжди дає певний результат.

Трактування терміну “сільське господарство” різними авторами має подібний харак-

тер. Зокрема, в “Економічній енциклопедії” за редакцією С.В. Мочерного сільське господарство визначається як “найважливіша сфера народного господарства, яка забезпечує населення продуктами харчування і є важливою сировинною базою для харчової та легкої промисловості”. Саме тут відбувається безпосередня взаємодія людини з природою, від якої значною мірою залежить здоров'я людини, її психологічний, нервовий, емоційний стан та ін. [25, 390].

Подібне тлумачення сільського господарства подано і в “Українській радянській енциклопедії” – одна з основних галузей матеріального виробництва, яка охоплює вирощування сільськогосподарських культур і розведення сільськогосподарських тварин для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною. Також зазначено, що воно є основною ланкою агропромислового комплексу СРСР і відіграє важливу роль у розширеному відтворенні [26, 187].

Дещо відмінне сучасне трактування сільського господарства подає В.Г. Андрийчук: “Сільське господарство – це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення зі сторони (банків, інших кредитних установ) додаткових фінансових ресурсів, насамперед у формі короткострокових кредитів, для здійснення поточних платежів з метою забезпечення операційної діяльності” [14, 10]. Можна не погодитися із таким визначенням, адже за стабільних та ефективних економічних умов господарювання ця галузь економіки потребує залучення фінансових ресурсів зі сторони тільки на початковому етапі зародження, а надалі вона може сама себе фінансувати. Але при цьому повинна виконуватися одна вимога – відсутність виникнення форс-мажорних обставин, під якими в цьому випадку мається на увазі природні фактори, які не піддаються людському впливу (природні фактори).

З огляду на вищевказані трактування деяких термінів та на основі зроблених узагальнень можна дати визначення категорії “диверсифікація виробництва у сільському господарстві”. При цьому потрібно також враховувати, що впровадження диверсифікаційних процесів здійснюється не стихійно, а продумано, з урахуванням багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів (макро-

і мікросередовища). Окрім того будь-які диверсифікаційні зміни супроводжуються як позитивними, так і негативними економічними й соціальними наслідками. Вищезазначені зауваження стосуються всіх без винятку сфер економіки. Стосовно диверсифікації виробництва в сільському господарстві О.О. Лемішко зазначає наступне: “Диверсифікація виробництва у сільському господарстві на відміну від інших галузей економіки має свої особливості, зумовлені специфікою аграрного виробництва, і передбачає об'єднання основного виробництва сільськогосподарської продукції з іншими видами діяльності, у тому числі переробкою, торгівлею, обслуговуванням, утворенням нових продуктів, послуг, ринків” [27, 106]. Наукові дослідження М.Д. Корінька засвідчують, що диверсифікація аграрного виробництва одночасно відбувається в таких напрямках: поглиблення переробки сільськогосподарської сировини та доведення готової продукції до кінцевого споживача, а також розвиток високоприбуткових виробництв, не пов'язаних із сільським господарством, що дає можливість за рахунок внутрішнього перерозподілу грошових ресурсів не лише покривати збитки від галузей рослинництва та тваринництва, але й мати кошти для розширеного виробництва [28, 9]. Із вищезазначеного випливає, що диверсифікація виробництва в сільському господарстві являє собою урізноманітнення форм (видів) діяльності або асортименту продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктами господарювання, зумовлене зовнішніми і внутрішніми факторами та особливостями (специфікою) галузі, з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб споживачів, а також досягнення очікуваних економічних та соціальних результатів.

IV. Висновки. Проведене наукове дослідження свідчить, що диверсифікація виробництва в сільському господарстві існує з давніх часів. Сьогодні диверсифікаційні процеси швидкими темпами проникають в усі сфери економіки. Але змінилися їх напрями й причини впровадження. Якщо в минулому підставою для запровадження диверсифікаційних змін у виробництво в сільському господарстві була, зокрема, відсутність достатньої кількості (обмеженість) засобів, необхідних для життєдіяльності людей, то на сучасному етапі розвитку суспільства це –

потреба виживання і водночас – результативного функціонування в нестабільному економічному середовищі суб'єктів господарювання певної галузі економіки. Тому розкриття суті економічної категорії “диверсифікація виробництва в сільському господарстві” не впливає на практичне застосування диверсифікаційних змін в аграрному секторі, а лише дає можливість точної ідентифікації тих чи інших нововведень. В теоретичному плані запровадження цього терміну створює перспективи подальших досліджень у даному напрямку, зокрема обґрунтування інших теоретичних аспектів диверсифікаційних процесів виробництва в сільському господарстві, а також їх підтвердження аналітичними даними.

1. Лановик Б.Д. та ін. Економічна історія України і світу / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 2004. – 486 с.
2. Маслак Н.Г. Економічні особливості диверсифікації виробництва підприємств АПК // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 16-19.
3. Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т. 1. – К.: Академія, 2000. – 864 с.
4. Машини Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
5. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. – Т. 3. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1979. – 553 с.
6. Економічний словник-довідник / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпін': Перун, 2001. – 1440 с.
8. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / За ред. Л.М. Алексєнко, В.М. Олексєнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – 672 с.
9. Сухарський В.С. Економічний словник-довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 328 с.
10. Словник сучасної економіки Мак-Міллана – К.: Артєк, 2000. – 640 с.
11. Сліпучко О.М. Політичний і фінансово-економічний словник. – К.: Криниця, 1999. – 392 с.
12. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
13. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / За ред. В.В. Юрчишина. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.
14. Андрийчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
15. Травіна Т. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств // Вісник Львів. держ. ун-ту: Економіка АПК. – Львів, 2005. – № 2. – 689 с.
16. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2006. – 615 с.
17. Армстронг Г., Котлер Ф. Маркетинг: Загальний курс. – М.: Вільямс, 2001. – 608 с.

18. Балабанова Л.В. Маркетинг. – К.: Знання – Прес, 2004. – 645 с.

19. Івченко І.Ю. Економічні ризики: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

20. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. М. Попович. – К.: Ірина, 1999. – 1551 с.

21. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1986. – 800 с.

22. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. – Т. 2. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1978. – 542 с.

23. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Н. Клима, В.П. Несторенка. – К.: Вища шк., 1994. – 559 с.

24. Бабров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва. – К.: Вища шк., 2003. – 719 с.

25. Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т. 3. – К.: Академія, 2000. – 952 с.

26. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. – Т. 10. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1983. – 544 с.

27. Лемішко О.О. Диверсифікація – найважливіший фактор підприємств Луганської області // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 106-109.

28. Корінко М.Д. Диверсифікація у вирішенні проблеми продовольчої безпеки // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 11. – С. 8-11.

The definition of the economic category "the diversification of production in agriculture" on the basis of the existing notion which it includes is given in the article. The history of the diversificational changes in this important sphere of economy is investigated.

Вірт-Кушнір Л.І.

ВИРШЕННЯ ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ ЯК ОДНОГО З НАСЛІДКІВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті висвітлюються проблеми та соціальні наслідки, які виникають в процесі реструктуризації промислових підприємств. Обґрунтовуються шляхи розв'язання проблеми безробіття – як одного із негативних соціальних наслідків структурних реформувань.

Ключові слова: реструктуризація промислових підприємств, соціальні наслідки реструктуризації, безробіття, соціальний захист населення, шляхи працевлаштування звільнених працівників.

I. Вступ. Дуже часто внаслідок реструктуризації промислового підприємства у зв'язку з недостатньою кваліфікацією, введенням нових технологій, зміною організаційної структури, закриттям збиткових цехів велика кількість працівників залишаються без роботи. Ця проблема існує не тільки в Україні, але і в країнах з розвинутою ринковою економікою. Тому, одним з найважливіших і разом з тим проблемних напрямів реалізації соціальної відповідальності підприємства є надання допомоги працівникам, яких вивільняють у процесі реструктуризації, а також заходи щодо запобігання зниженню доходів працівників і росту безробіття й бідності.

Актуальність проблеми підтверджується законами України «Про підприємства в Ук-

раїні», «Про банкрутство», «Про зайнятість» та ін.

II. Постановка завдання. Дослідженням соціальних наслідків реструктуризації присвячено велику кількість наукових праць і публікацій, серед останніх з яких варто виділити [6-9]. В них наголошується, що у зв'язку із реструктуризацією промислових підприємств, в нашій країні дуже часто виникає такий негативний соціальний наслідок структурних реформувань, як підвищення рівня безробіття, пропонуються шляхи вирішення даної проблеми.

Однак ще залишаються недостатньо висвітленими методи соціального захисту і працевлаштування вивільненого населення в процесі реструктуризації.

У даному дослідженні ставляться наступні цілі:

- вказати можливі шляхи соціального захисту населення в процесі реструктуризації;
- обґрунтувати можливі шляхи працевлаштування звільнених працівників.

III. Результати.

До соціальних наслідків реструктуризації промислових підприємств належать:

- збільшення (зменшення) кількості робочих місць;
- показники збільшення (зменшення) розміру заробітної плати працівників;

- розрахунок терміну погашення простроченої заборгованості із виплати заробітної плати працівникам товариства;

- покращення (погіршення) рівня медичного, рекреаційного обслуговування;

Всі дослідники реструктуризації наголошують на негативних соціальних наслідках реструктуризації. Ці наслідки пов'язані з безробіттям, яке, у разі досить динамічного розвитку економіки і створення достатнього числа нових робочих місць повинно носити лише тимчасовий характер. На практиці ж в багатьох країнах з перехідною економікою складається абсолютно інша ситуація, що характеризується високими рівнями безробіття, причому ці рівні зберігаються протягом довгого часу. Крім того, емпіричні дані про поведінку ринку праці в країнах з перехідною економікою свідчать про те, що багато нових підприємств знаходять своїх працівників серед осіб, вже зайнятих або в приватному, або в державному секторі, а ті що втратили роботу в результаті реструктуризації часто поповнюють армію застійного безробіття.

Хоча з 2000 року рівень безробіття в Україні дещо знизився, як видно з табл., 1 ситуація в країні на ринку праці залишається напруженою.

Динаміка макроекономічних індикаторів за 2000–2005 роки (%) [1,2]

Показник	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Приріст реального ВВП, %	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,8
Приріст продукції промисловості, %	13,2	14,2	7,0	15,8	12,5	3,1
Приріст реальних доходів населення, %	4,1	10,0	18,0	9,1	16,5	22,3
Приріст інфляції, грудень до грудня, %	25,8	6,1	-0,6	8,2	12,3	8,1
Рівень безробіття (економічно активного населення у віці 19–70 рр., за методологією МОП), %	11,6	10,9	9,6	9,1	8,6	8,7

Спостерігається критична ситуація із зайнятістю:

- фактичне безробіття значно перевищує офіційне;

- спостерігається тенденція росту надлишкової чисельності персоналу на промислових підприємствах;

- у зв'язку з відсутністю нових робочих місць, можливості працевлаштування обмежені, як наслідок висока доля безробітних – з довготривалістю безробіття від 6 місяців і вище;

- у структурі безробітних переважає молодь;

- зростання числа громадян з доходами на рівні і нижче мінімального споживчого бюджету.

Соціальним наслідком реструктуризації не приділяється необхідна увага, зазначені показники є не у всіх планах реструктуризації. Хоча даний розділ плану має займати чільне місце програми, оскільки безпосередньо зачіпає інтереси працівників. А сам план перед поданням його на затвердження – розглянутий органом, що представляє інтереси трудового колективу підприємства (профспілковим комітетом).

В Україні державний сектор залишається великим, а багато державних підприємств страждають від надмірної укомплектованості кадрами, що призводить до низької продуктивності праці. В умовах конкуренції переукомплектованість кадрами є неможливою. Як тільки підприємство опиняється вічна-віч із вітчизняними та іноземними конкурентами, вони змушені, для того щоб бути

Таблиця 1

конкурентоспроможними, позбавлятися надмірної робочої сили. Це призводить, принаймні тимчасово, до збільшення безробіття. І такого зростання рівня безробіття внаслідок швидкої реструктуризації підприємств зазнали майже всі країни із перехідною економікою.